

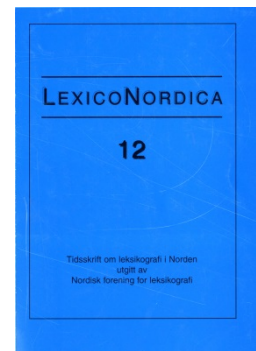
LexicoNordica

Forfatter: Henning Bergenholtz og Vibeke Vrang [*Den Danske Ordbog bind 2 (E–H) og 3 (I–L) – en ordbog for folket eller for akademikere?*]

Anmeldt værk: Den Danske Ordbog Bind 2

Kilde: LexicoNordica 12, 2005, s. 169-191

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive>

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Henning Bergenholtz & Vibeke Vrang

Den Danske Ordbog bind 2 (E–H) og 3 (I–L) – en ordbog for folket eller for akademikere?

Bedømmer man DDO på dens egne betingelser: som en ordbog, der er blevet til inden for en kort årrække, og som henvender sig til en bred kreds af brugere, så kan man kun udtale sin respekt og anerkendelse. (Pedersen 2004:183)

Sådan afslutter K. M. Pedersen sin anmeldelse af bind 1 og 2 af DDO, dvs. DEN DANSKE ORDBOG. Det er uden tvivl ment mere positivt, end det umiddelbart lyder. For det er ikke nogen bagdel, at ordbogens bind 1–3 nu foreligger 15 år efter, at projektet startede. Tværtimod er det ordbogens styrke, at den netop ikke er tynget af en proces på mere end 100 år (som Svenska Akademiens ordbok) eller mere end 70 år (som den nynorske ordbog eller Jysk Ordbog).

Leksikografisk spagat¹

Men det er et spørgsmål, om Pedersen (2004) entydigt anser det for positivt, at DEN DANSKE ORDBOG ”henvender sig til en bred kreds af brugere”. I vores to foregående anmeldelser af ordbogen (Bergenholtz/Vrang 2004a, 2004b) var det vores hovedindvending, at denne spagat ikke er lykkedes. Dilemmaet er kendt. Jacob Grimm, som var en mester i at danne krystalklare og sprogrytisk vellykkede leksikografiske sandheder, skrev i forordet til DEUTSCHES WÖRTERBUCH: ”ein deutsches wörterbuch misslang bisher aus dem doppelten grund, dasz es weder den gelehrten noch dem volk ein genügen that” (DEUTSCHES WÖRTERBUCH bind 1, spalte IV). I virkelighedens grusomme praksis fandt Jacob og Wilhelm Grimm ikke selv løsningen på dette dilemma. Grimms ordbog, dvs. DEUTSCHES WÖRTERBUCH, blev i praksis til en ordbog for lærde, således også kritikken fra Raumer (1863), Lexer (1890) og Paul (1895). Det er en fantastisk ordbog. Den var, da den udkom, og den er den dag i dag først og fremmest til nytte for lærde kollegaer – og så enkelte sprogliebhave. DEN DANSKE ORDBOG er i

¹ Vi vil takke Patrick Leroyer for kritik og forbedringsforslag til denne anmeldelse.

denne sammenligning mindre lærd, sådan var vores konklusion i Bergenholtz/Vrang (2004a, 2004b), men specielt den meget raffinerede skelnen mellem forskellige former for betydningsangivelse, de syntaktiske angivelser, de fleksionsmorfologiske angivelser og især orddannelsesangivelserne er ikke formuleret for ”en bred kreds af brugere”, men for akademikere. Mente vi. Vi vil her se, om denne grundbedømmelse kan fastholdes.

Den første anmeldelse (Bergenholtz/Vrang 2004a) blev ikke kun trykt i et tidsskrift, den fandt også vej til en af de tre store danske aviser, til Berlingske Tidende. Kassebeer (2004) citerer fra anmeldelsen og går i særlig grad ind på ordbogens lemmabestand. Avisen refererer fra anmeldelsen og bider især mærke i tre ting: (1) Ordbogen har en for ringe lemmabestand. (2) Der er betydelige lemmahuller. Med 62.000 lemmaer er det ikke nogen stor ordbog; den principielle udeladelse af propriier fører til, at ordbogen ikke giver oplysninger, mange brugere søger efter, fx stavemåden eller om orddannelser ud fra propriet. (3) Der gives ikke klare råd, så brugeren let kan vælge mellem varianter, fx fleksionsvarianter. (4) Og endeligt kritiseres den meget komplicerede opdeling i betydninger, betydningsnuancer og underbetydninger og også de svært forståelige forkortelser. Hertil svarer Lars Trap-Jensen direkte i avisartiklen. Mht. lemmabestanden kan man, udtaler Trap-Jensen, (1) tælle orddannelsesangivelserne med, man vil så komme op på de lovede 100.000 opslagsord. (2) Man har ganske vist ikke et proprium som *Ribe* med, men *ripenser* vil være i bindet med bogstavet R. (3) Vi vil ikke diktere brugeren, hvilken form han skal vælge, fx ikke om flertal af *cirkus* skal være *cirkus* eller *cirkusser*, ”når nu begge former er godkendt som lige korrekte af Dansk Sprognævn”. Derudover nævner Trap-Jensen, at man også anfører *cirkuser* som en ikke-officiel form. (4) Og endelig mener Trap-Jensen, at man i DEN DANSKE ORDBOG har bestræbt sig på at bruge en stil, ”der henvender sig til mange, men om det er lykkedes, er vi vel ikke bedre til at bedømme end Henning Bergenholtz”.

En ordbog er et værktøj

Dette interview svarer stort set til de udførlige kommentarer, som Lorentzen/Trap-Jensen (2004a, 2004b) har fremført. Vi mener ikke, at man i et tidsskrift udførligt skal kommentere kommentarer og evt. endda kommentere kommentarer til kommentarer. Det er en form, som bedre egner sig til en mundtlig diskussion. Vi vil derfor mere generelt tage stilling til problemstillingen, som efter vores mening er

grundkernen i hele den metaleksikografiske situation i begyndelsen af det nye årtusind. Den fremføres sjældent klart, også fordi mange metaleksikografer argumenterer som lingvister og ikke som leksikografer. Ofte tages ikke udgangspunkt i det leksikografiske faktum, at en ordbog er et værktøj, der kun kan bedømmes ud fra evnen til at kunne hjælpe i de forudsatte sammenhænge. Dette er også forudsætningen for det dilemma, som Jacob Grimm beskrev korrekt og ikke selv kunne løse i praksis: Kan én og samme ordbog konciperes sådan, at den er optimal for folket og også de lærde? Svaret på dette spørgsmål er tendentielt et nej. Begrundelsen for dette svar hænger sammen med to brugerrelaterede problemstillinger: Hvilke ordbogstyper findes der? Hvorfor og hvornår vil hvem bruge en ordbog?

Til det første spørgsmål må der først fastlægges, hvilken ordbogstypologi man går ud fra. Der findes ved alle typologier og også klassifikationer ikke kun én typologi eller én klassifikation, men flere, som hver for sig kan være korrekte, men til forskellige sammenhænge. Der findes dog også typologier og klassifikationer, som er forkerte, dvs. bygger på uholdbare forudsætninger. En af dem er opdelingen i sprog- og sagordbøger. En **sprogordbog** forstås som en ordbog, der intenderer at oplyse om sprog. En **sagordbog** forstås som en ordbog, der intenderer at oplyse om en sag. Sagordbog er ikke noget problem, men sprogordbog er, da man her dels går ud fra en yderst problematisk opdeling mellem encyklopædi og semantik, men først og fremmest blander sag og sprog sammen. En etymologisk ordbog oplyser fx uden tvivl om noget sprogligt, men jo netop om en sag, en sproglig sag, se hertil Bergenholtz (1998). Måske kan opdelingen mellem sag- og sprogordbog være brugbar i visse lingvistiske sammenhænge. I leksikografien er den det ikke, her er en opdeling i kommunikationsrelaterede og vidensrelaterede problemer den mest relevante opdeling. Ved **kommunikationsrelaterede** problemer kan man i første omgang skelne mellem ordbøger til hjælp ved problemer i forbindelse med tekstreception, tekstproduktion, tekstkorrektur og oversættelse. Ved **vidensrelaterede** problemer er de vigtigste funktioner dokumentation og sproglæring.

Hverken deskriptiv eller proskriptiv

Og hvad har så hele denne ekskurs til bedømmelsen af DEN DANSKE ORDBOG at gøre med, om den er for akademikere eller for folket? Alle ordbogsbrugere kan få brug for hjælp ved kommunikationsorienterede problemer, både akademikere og ikke-akademikere. Men selve forkla-

ringssproget, herunder også forkortelser og mere eller mindre raffinerede symboler og opdelinger kan være lettere at gennemskue for den ene end for den anden gruppe. Det er ligeledes indlysende, at en akademiker lettere vil kunne vælge mellem en lang række varianter, hvor en ikke-akademiker ofte hellere vil have et og kun et klart svar. Tydeligere er forskellen ved ordbogens vidensrelaterede funktioner. Akademisk relevant er det at få det bredest mulige billede af hele sprogvirkeligheden, også med gengivelse af alle sjældne og specielle fænomener. Således kritiserer Pedersen (2004: 174f) DEN DANSKE ORDBOG for at være for uakademisk, for kun at anføre én udtalevariant, hvor angivelse af flere former ”kunne have bidraget til en større forståelse for og accept af den sproglige variation i Danmark. Nu risikerer man at bidrage til intolerancen.” Denne kritik er berettiget, hvis man går ud fra, at ordbogen er skrevet for akademikere og først og fremmest har et vidensrelateret sigte. Vi vil her støtte de ”manglende” angivelser af et stort antal udtalevarianter, præcist med samme begrundelse, hvormed vi kritiserer DEN DANSKE ORDBOGS mange usorterede fleksionsmorfologiske varianter.

Vi mener således ikke, at en ordbog går mod Dansk Sprognævn, hvis den klart anbefaler en af de tilladte varianter. Vi mener heller ikke, at det er en diktatorisk fremgangsmåde, hverken her eller ved udtaleangivelserne. Det er en tydeligere hjælp til brugeren, hvis han har en tekstproduktionsusikkerhed. Det var problem (3) fra avisdebatten. Angående problem (1) mht. lemmabestanden vil vi fastholde, at et lemma er et lemma, sml. evt. NLO under lemmaet **lemma**. En orddannelsesangivelse er en orddannelsesangivelse. Begge angivelses-typer kan og bør tælles svarende til normal leksikografisk standard. Alt andet er snyd på vægten. DEN DANSKE ORDBOG har 62.000 opslagsord, den har ikke de lovede 100.000. Angående problem (2), medtagelse af *proprier*, var argumentet ikke, at *ripenser* muligvis ikke var medtaget som lemma, men at *Ribe* ikke er det. På denne måde vil man ikke kunne slå op under bynavnet, hvis man ikke ved, hvad en beboer fra *Ribe* hedder eller noget fra *Ribe*. Orddannelsesangivelser *ripenser*, *ripensisk* er nyttige under det kendte navn, som brugeren søger efter. Og endelig vil vi sige om stilen (4), at man i en elektronisk ordbog ville kunne have to slags forklaringer, i to slags stile. Brugeren ville kunne trykke på en funktionstaste og derved definere sine forudsætninger og få forklaringer på en for ham passende måde. Det kan man ikke i en trykt ordbog. Efter vores mening er denne spagat ikke mulig. Og vi mener stadig, at ordbogen har for komplicerede symboler og tegn for mange ikke-akademikere.

Lemmabestanden en gang til

På et punkt vil vi give Lorentzen/Trap-Jensen (2004a, 2004b) ret. Det er ikke fair, at vi i de to første anmeldelser har taget udgangspunkt i de lemmaer, som alle findes i DEN DANSKE NETORDBOG. Det giver ikke et retvisende billede. Vi har derfor i det følgende foretaget et udvalg af ordbogsartikler i DEN DANSKE ORDBOGs bind 2 og 3, som vi har sammenholdt med vores egen ordbog for at have et sammenligningsgrundlag. Vi har brugt et tilfældighedsprincip, vi har slået op forskellige steder og på må og få taget præcis den ordbogsartikel, fingeren ramte, alt i alt 20 artikler. Heraf er 3 af de dertil hørende lemmaer ikke at finde i DEN DANSKE NETORDBOG:

<i>lemma</i>	DDO (20)	NET (17)
ekskremitter	+	+
enbenet el. etbenet	+	+
fikumdik	+	+
foreslå	+	+
forførelse	+	+
fredfyldt	+	+
fremfald	+	+
fæstning	+	+
gennemtrumfe	+	+
guldtand	+	+
havesyg	+	+
hjertedød ¹	+	+
hjertedød ²	+	+
illustrere	+	+
iscenesætte	+	+
kejserbusk	+	–
klorid	+	+
lemmingeffekt	+	–
lemmingeffekt	+	–
lysvågen	+	+

Tabel 1: Lemmaselektion

Når man tager dette udsnit, som udgør et helt tilfældigt udsnit af lemmabestanden og netop derfor er eksemplarisk, må vi trække lidt af kritikken af den noget smalle lemmabestand tilbage. DEN DANSKE ORDBOG anfører – i modsætning til DEN DANSKE NETORDBOG – begge varianter af et ord, som hører med i enhver større dansk ordbog:

lemminge(e)ffekt. Ifølge brugervejledningen vil den velinformede bruger også se, at formen med fuge-e er den hyppigste. Både den ikke-velinformede bruger og også anmelderne ville foretrække en mere eksplicit angivelse, som giver klart råd: Hvilken variant bør man bruge? Hvilken anbefaler ordbogen? DEN DANSKE ORDBOG har derudover – i modsætning til DEN DANSKE NETORDBOG – en ordbogsartikel om en ret kendt slags busk. Det er fint, men vi kan da ved nogle kontrolopslag i bind 2 og 3 se, at flere buskbetegnelser ikke er medtaget. Vi fandt følgende lemmahuller ud fra en sammenligning med lemmabestanden i DEN DANSKE NETORDBOG: *flyverøn, frugtbusk, gyvelbusk, hasselbusk, hindbærbusk, hybenbusk, hyldebusk, kaffebusk*. Hvis man sammenligner med angivelserne i et fagleksikon, ville det være mange flere. Hertil skal der dog tilføjes, at flere af disse ord kan findes som angivelser i ordbogen, fx *gyvelbusk* angivet som SMS, dvs. som orddannelse under *gyvel*, fx også *hasselbusk*, angivet som synonymangivelse under *hassel*. Dvs. brugeren kan få at vide, at ordet findes, hvordan det staves, og få lidt at vide om dets relation til et forklaret ord. Men brugeren får ingen angivelse til det søgte ord, ingen kollokationsangivelse, ingen udtaleangivelse, ingen grammatisk angivelse osv. osv. Brugeren kan således ikke få hjælp ved en lang række sprogproduktionsusikkerheder. Vi kan med rette her tale om lemmahuller. Det er dog ingen direkte kritik af ordbogen, som kan kaldes en mellemstor ordbog. Kun en ordbog, som nærmer sig størrelsen af den nye tyske internetordbog (se Storjohann 2005), vil kunne forvente en nogenlunde dækning af de fleste alment kendte blomster, buske og træer.

Orddannelser – lidt har også ret

Lorentzen/Trap-Jensen (2004a) henviste til de mange orddannelsesangivelser, som de vælger at regne med til lemmabestanden. Det kan de ikke ud fra normal leksikografisk standard, men orddannelsesangivelser kan være yderst nyttige, særligt når ordbogen bruges som hjælp ved tekstproduktion og selvfølgelig også i den vidensrelaterede dokumentationsfunktion ('dette ord findes og bruges'). Efter vores mening er mængden af orddannelsesangivelser ikke imponerende. I testartiklerne har DEN DANSKE ORDBOG i alt 14, DEN DANSKE NETORDBOG dobbelt så mange, nemlig 28 orddannelsesangivelser (se tabel 2 næste side).

Vi vil gentage vores skepsis mod orddannelsesforkortelserne, fx AFL, SUFF, SMS, som er svære at gennemskue. SUFF står for suffiks, suffiks står for et orddannelsesmorfem, som følger ordstammen.

Betydningen af forkortelsen kan en lingvist næppe forstå uden videre, men måske gætte, hvorimod en lægmand ingen chance har. Det gør så heller ikke noget, for det interessante og relevante er at få at vide, at lemmaet og orddannelsesangivelsen har en ordstamme til fælles, og at de således også har en delbetydning til fælles og derfor vil kunne bruges hhv. forstås i relation til hinanden. Forkortelserne burde udelades, lægmanden forstår dem ikke, lingvisten har ikke brug for dem ved vidensrelaterede problemer, for den viden hører med til stoffet i studiets første semester.

Lemma	DDO	NET
ekskremitter	0	dyreekskremitter, menneske-ekskremitter
enbenet el. etbenet	0	0
fikumdik	0	0
foreslå	0	0
forførelse	SMS forførelseskunst	forførelsesteknik
fredfyldt	0	0
fremfald	SMS <i>til bet. 1</i> livmoderfremfald	livmoderfremfald
fæstning	SMS <i>til bet. 1</i> fæstningsby; grænse-, rockerfæstning	kystfæstning, fæstningsagtig, fæstningsgrav, fæstningstårn,
gennemtrumfe	AFL SUFF gennemtrumfning	gennemtrumfning
guldtand	0	0
havesyg	0	0
hjertedød ¹	0	hjertedøds-kriterium
hjertedød ²	0	0
illustriere	AFL SUFF illustrering; SMS <i>til bet. 2</i> ©gennemillustrere; DIV DAN illustration; velillustreret	1. illustration, illustrator, illustration 2. illustration, illustrering
iscenesætte	AFL SUFF iscenesættelse, iscenesætter	1. iscenesættelse, iscenesætter 2. iscenesættelse, iscenesætter
kejserbusk	0	–
klorid	SMS ©calcium-, ©natriumklorid	kobberklorid, natriumklorid, restklorid, sølvklorid, klorid-indhold, kloridmåling, kloridprøve
lemmingeffekt	0	–
lemmingeffekt	0	–
lysvågen	0	0

Tabel 2: Orddannelsesangivelser

Grammatik i ordbogen

Samme argumentation kan kun delvist bruges ved de syntaktiske angivelser. De er ganske vist svært forståelige for lægmanden og heller ikke helt lette for lingvisten, sml. hertil de syntaktiske angivelser ved *foreslå*:

foreslå ... (NGN) foreslår (NGN) NGT/at../REPLIK, NGT
foreslås +PRÆTPTC/+ADJ

men de er samtidig også et kæmpe fremskridt i dansk leksikografi, som længe har savnet systematiske og udførlige syntaktiske angivelser i en ordbog. Vi har ikke fundet eksempler med klare fejlbeskrivelser, tværtimod en imponerende grad af nøjagtighed. Imponerende, men også kun beregnet for akademikere og sprogliebhavere, sml. Bergenholtz/Lauridsen (1990) for en tilsvarende kritik af de grammatiske angivelser i den lærde DEUTSCHES WÖRTERBUCH. De foreliggende angivelser kunne snildt tjene som udgangspunkt for en anden udgave eller en deludgave med mange yderst nyttige angivelser til hjælp ved syntaktiske usikkerheder. Hvad angår de fleksionsmorfologiske angivelser skal kun kort gentages argumentationen fra Bergenholtz/ Vrang (2004a): Der angives mange varianter, men der foretages ikke nogen klar anbefaling, så brugeren i sidste ende selv skal foretage det valg, han håbede at få hjælp til at løse ved at slå op i en ordbog. Hedder det nu *en* eller *et haiku* ('japansk type digt, der indeholder nøjagtigt 17 stavelser')?

haiku sb. fk. *el.* itk.

står der i DEN DANSKE ORDBOG. Det er ikke bare svært forståeligt ('fk. *el.* itk.'), i oversættelse for en ikke-akademiker ville der blot stå *en* eller *et*. Forkortelsen "el." sparer helt præcist to bogstaver, når punktummet regnes som bogstav. Det er sikkert korrekt, at begge køn bruges. Som redskab ved produktionsusikkerhed ville et klart råd være fordelagtigt. Vi synes selv, at den proskriptive angivelse som i DEN DANSKE NETORDBOG giver en sådan hjælp. Vi synes ikke, at det er diktatorisk, men hjælpsomt. Vi synes selv, at en proskriptiv angivelse som i DEN DANSKE NETORDBOG giver en sådan hjælp:

haiku substantiv <et; -et, -, -ene>

ANM Dansk Sprognævn godtager også fælleskøn: en haiku

I modsætning hertil står DEN DANSKE ORDBOGs gennemgående akademiske princip, som i virkeligheden kun kan betyde, at ordbogen primært vil være en vidensorienteret dokumentationsordbog, sml. hertil også:

hammer sb. fk. -en, hamre el. -e, hamrene el. -ne

Det betyder i praksis, at brugeren får at vide, at *hammer* i ubestemt form flertal hedder *hamre* eller *hammerne*, i bestemt form flertal *hamrene* eller *hammerne*. Det er hverken hjælpsomt eller præcist, idet der i sprogbru- gen er klart flertal for brug af *hamre*. DEN DANSKE NETORDBOG foretager et valg og anbefaler altid en af varianterne, her på følgende måde i overensstemmelse med den herskende sprogbrug:

hammer substantiv <en; -en, hamre, hamrene>

ANM Dansk Sprognævn godtager også pluralis *hammerne*, *hammerne*.

Betydninger

Ved siden af de syntaktiske valensangivelser er betydningsangivelserne i DEN DANSKE ORDBOG det område, hvor ordbogen står stærkest. Det gælder selvfølgelig i særlig grad i sammenligning med DEN DANSKE NETORDBOG, som kun har betydningsangivelser ved en del af lemmerne. Også i sammenligning med andre foreliggende ordbøger er DEN DANSKE ORDBOG stærk. Af de her undersøgte artikler kan især fremhæves *fremfald*, *fæstning* og *hjertedød*. De fleste forklaringer yder virkelig hjælp både i forbindelse med tekstreceptionsproblemer og ved vidensrelateret brug. I enkelte tilfælde er betydningsangivelsen måske snarere for udførlig. Er farven brun virkelig altid den farve, som *ekskrementer* har? Bør man tilføje ”påsat” eller lignende ved forklaringen til *guldtand*, eller er det bare overflødig? Helt klart må vi kritisere forklaringen ved *klorid* (”kemisk forbindelse der indeholder klorid-ioner”), den såkaldte encyklopædiske tilføjelse gør ikke betydningsforklaringen lettere forståelig for en lægmand. Det bliver brugeren, der ønsker at få at vide, hvad *klorid* er for noget, ikke meget klogere af:

Lemma	DDO	NET
ekskremitter	brunlig masse af affaldsstoffer fra fordøjelsen der udtømmes gennem endetarmen	affaldsstoffer, der udtømmes fra endetarmen
enbenet el. etbenet	med (kun) ét ben • om et menneske, et møbel osv.	0
fikumdik	aktivitet el. manøvre som er på grænsen af det tilladelige el. overskrider denne grænse • (<i>ofø</i>) krumspring; dikkedarer	lyssky handling eller uhæderlig opførsel
foreslå	fremlægge en idé el. en plan for en el. flere andre til overvejelse; fremsætte et forslag • indeholde en idé el. en plan som det anbefales at overveje	stille forslag om
forførelse	det at forføre, især seksuelt	0
fredfyldt	præget af fred og ro	0
fremfald	1 det at en legemsdel løsner sig fra sin naturlige plads • fx om livmoder 2 (<i>sport</i>) gymnastisk øvelse hvor den ene fod sættes i gulvet langt fremme samtidig med at knæet bøjes, og det andet ben er strakt bagud med tærne i gulvet	udglidning af et organ, fx livmoder eller endetarm
fæstning	1 bygningsanlæg el. by opført med voldgrave, høje mure el. andre foranstaltninger for at sikre mod militære angreb • (<i>ofø</i>) noget der er umuligt at trænge ind i • (<i>ofø</i>) barrikaderet bygning 2 det at fæstne; det at fæste (<i>sj.</i>)	0

Lemma	DDO	NET
gennemtrumfe	få en sag el. et ønske igennem trods modstand	0
guldtand	tand med en guldkrone el. et indlæg af guld	tand, der har fået påsat en krone eller et indlæg af guld
havesyg	ivrig efter at eje så meget som muligt	0
hjertedød ¹	1 tilstand hvor døden er indtrådt efter hjertedøds kriteriet 2 dødsfald som følge af dårligt hjerte	varigt ophør af hjertets funktion
hjertedød ²	afgået ved døden efter hjertedøds kriteriet	hvis hjertefunktion er ophørt
illustrere	1 anskueliggøre el. tydeliggøre vha. et eksempel, en demonstration, en bevægelse, en lyd e.l. 2 forsyne en tekst med billeder, figurer e.l.	0
iscenesætte	kunstnerisk tilrettelægge og instruere en forestilling på et teater e.l. • (ofø) organisere og iværksætte noget, ofte med henblik på at præsentere det på en bestemt måde	2. have ansvaret for opsætningen af et teaterstykke, en revy og lign. eller indspilningen af en film
kejserbusk	2–3 m høj prydbusk med oprette grene og velduftende lyserøde blomster der springer ud meget tidligt på året: ENC omfatter arter fra slægten Viburnum, der tilhører gedebladfamilien	–
klorid	kemisk forbindelse der indeholder kloridioner: ENC klorider er salte af hydrogenklorid (HCl), saltsyre	forbindelse af klor og metal
lemmingeffekt	det fænomen at alle mennesker i en gruppe automatisk følger strømmen og gør det samme som de andre	–
lysvågen	fuldstændig vågen	som er helt vågen

Tabel 3: Betydningsangivelser

For få synonymer

Hvis en potentiel ordbogsbruger ikke forstår et ord i en tekst, vil en synonymangivelse hjælpe – hvis altså denne bruger kender synonymet og betydningen her. Faktisk giver en synonymangivelse i et sådant tilfælde et hurtigere svar end en lang betydningsforklaring. På tilsvarende vis kan en synonymangivelse hjælpe til ved en lang række vidensrelaterede spørgsmål, fx ved sproglæring. Den største nytteværdi har synonymangivelser i forbindelse med tekstproduktion, fordi brugeren her evt. kan finde det ord, som efter hans mening rammer bedre end det, han også tænkte på at bruge. Derudover kan en synonymangivelse være til hjælp, hvis en bruger ønsker at følge et gammelt stilprincip og sørge for et vekslende ordvalg, dvs. under brug af forskellige udtryk for den samme betydning. Man kan så diskutere, om en meget bred synonymforståelse eller en mere smal vil være bedst egnet til disse forskellige funktioner. Det kan ikke gøres her. Så vidt vi kan se, vil en bred synonymopfattelse være mest fordelagtig i de fleste tilfælde, men kun for modersmålsbrugere. DEN DANSKE ORDBOG gør tilsyneladende brug af en smal synonymopfattelse og angiver kun få synonymer. Flere synonymer havde været nyttige for problemer som i de ovennævnte sammenhænge. Flere antonymangivelser havde ligeledes været en fordel. Stilangivelser, som DEN DANSKE NETORDBOG ikke gør brug af, findes enkelte gange i DEN DANSKE ORDBOG, fx ved *ekskrementer*, og de kan forhindre en uhensigtsmæssig brug af synonymet. På den anden side giver den større mængde af synonymer i sammenligningsordbogen den danske modersmålsbruger flere henvisninger til ord, han normalt vil kende på forhånd og blot skal mindes om. Et sådant større udvalg af synonymangivelser som fx ved *fredfyldt* ville have forbedret nytteværdien af DEN DANSKE ORDBOG. Ved de undersøgte ordbogsartikler har ordbogen kun 11 synonymer og en jævnfør-angivelse, ingen antonymer, hvorimod DEN DANSKE NETORDBOG har mere end fire gange så mange angivelser af denne art, nemlig 53 synonymer og 2 antonymer:

Lemma	DDO	NET
ekskremitter	SYN afføring, (<i>uformelt</i>) lort, (<i>formelt</i>) fæces	= afføring, , dejecta, , , ,
enbenet el. etbenet	0	0
fikumdik	SYN fiksfakseri	= fiksfakserier, krumspring, rævestreger
foreslå	(<i>sj.</i> , <i>formelt</i>) proponere	= anbefale, bringe i forslag, proponere, slå til lyd for, tilråde
forførelse	0	0
fredfyldt	SYN fredelig	= fredelig, idyllisk, rolig, stille
fremfald	0	= prolaps
fæstning ¹	SYN fæstnings- anlæg, fæst- ningsværk	= befæstning, forsvarsværk, fort, fæstnings- anlæg, fæstningsværk
gennemtrumfe	SYN trumfe igennem	= gennemtvinge, sætte (sig) igennem, trumfe igennem
guldtand	0	= guldkrone
havesyg	0	= begærlig, bjærgsom, grisk, grådig, umætte- lig
hjertedød ¹	JF hjernedød	0 ≠ hjernedød
hjertedød ²	0	0 ≠ hjernedød
illustrere	0	1. = tegne (til) 2. = anskueliggøre, belyse, demonstrere, eksemplificere, forestille, forklare, gengive, klarlægge, tydeliggøre, vise
iscenesætte (<i>ofø</i>)	SYN arrangere	1. = arrangere, instruere, planlægge, sætte i scene 2. = instruere
kejserbusk	0	–
klorid	0	0
lemmingeffekt	0	–
lemmingeffekt	0	–
lysvågen	SYN spilvågen	= spilvågen

Tabel 4: Synonym- og antonymangivelser

Kollokationer

Ovenfor blev de syntaktiske valensangivelser kritiseret for at være svært forståelige for ikke-lingvister. Denne kritik skal ikke gentages her. De kan også kaldes grammatiske kollokationsangivelser og bør derfor ses i sammenhæng med de egentlige kollokationsangivelser og i

øvrigt også med eksempelangivelserne. Principielt må man sige, at der til hver enkelt valensangivelse burde være en kollokation og/eller et eksempel. Det burde også angives på en sådan måde, at relationen mellem valensangivelsen i form af syntaktisk-semantiske medspillere og kollokationsangivelserne skulle være entydig, fx som foreslået af Bergenholtz/Mugdan (1984). Dette sker ikke i DEN DANSKE ORDBOG. Hvis et sådant princip var blevet fulgt, ville formelangivelserne også have været lidt lettere at forstå for lægfolk. Som det er nu, er den lidt større mængde af kollokationsangivelser i DEN DANSKE NETORDBOG for mange brugere mere fordelagtig som udgangspunkt for hjælp ved tekstproduktionsproblemer end de grammatiske kollokationer i DEN DANSKE ORDBOG, selv om disse er langt præcisere og også mere fyldestgørende. Mere præcist er 15 af de 20 tilfældigt udvalgte artikler i DDO helt uden grammatiske kollokationsangivelser eller egentlige kollokationer; i sammenligning hermed har DEN DANSKE NETORDBOG (kun) sådanne 4 kollokationsløse artikler ud af de 17 forekommende artikler med de valgte testord. Det må anses for en stor svaghed ved DEN DANSKE ORDBOG, som her har forsømt at give den særligt vigtige sprogproduktionshjælp ved hjælp af rigtigt mange kollokationsangivelser:

Lemma	DDO	NET
ekskrementer	0	0
enbenet el. etbenet	0	en etbenet høne, en etbenet mand, et etbenet stativ
fikumdik	0	lave noget fikumdik
foreslå	(til betydning 1) [NGN foreslår (NGN) NGT/at../REPLIK, NGT foreslås + PRÆTPTC/+ADJ] udvalget foreslår (til betydning •) [NGT foreslår NGT/at+SÆTN]	foreslå nogen som formand, foreslå nogen til en stilling
forførelse	0	0
fredfyldt	fredfyldt sted	en fredfyldt aften, en fredfyldt stemning, et fredfyldt øjeblik
fremfald	0	0
fæstning	0	angribe en fæstning, belejre en fæstning, en stærk fæstning, en uindtagelig fæstning, forsvare en fæstning, indtage en fæstning
gennemtrumfe	[NGN gennemtrumfer NGT/at+ SÆTN]	få noget gennemtrumfet, gennemtrumfe en ændring, gennemtrumfe en beslutning, gennemtrumfe et forslag, gennemtrumfe sin vilje
guldtand	0	få en guldtand, have en guldtand, have flere guldænder, stjålne guldænder, trække guldænder ud
havesyg	0	0

Lemma	DDO	NET
hjertedød ¹	0	beskytte mod hjertedød, fordoble risikoen for hjertedød, forhindre hjertedød, forsøge at halvere hjertedøden blandt yngre, forudsige risikoen for hjertedød hos nogen, pludselig hjertedød, tidlig hjertedød
hjertedød ²	0	anvende organer fra hjertedøde, hjertedøde donorer, transplantation fra hjertedøde, være definitivt hjertedød
illustrere	(til betydning 1) [NGN/NGT illustrerer NGT (med_NGT/ved_at+INF)] (til betydning 2) [NGN illustrerer NGT (med NGT)]	1. en illustreret bog, en illustreret roman, et illustreret katalog, være flot illustreret, være illustreret med fotografier, være rigt illustreret 2. et illustreret eksempel, illustrere en idé med et eksempel, illustrerende håndbevægelser
iscenesætte	(til betydning 1) [NGN iscenesætter NGT]	1. iscenesætte et drama, iscenesætte en film, iscenesætte en revy, iscenesætte et skuespil, iscenesætte et stykke, iscenesætte et teaterstykke 2. iscenesætte en begivenhed, iscenesætte en kidnapning, iscenesætte et indbrud, iscenesætte et kup, iscenesætte et overfald, iscenesætte virkeligheden
kejserbusk	0	–
klorid	0	et højt indhold af klorid, et lavt indhold af klorid, frigivelse af klorid, nedsætte mængden af klorid
lemmingeffekt	0	–
lemmingeffekt	0	–
lysvågen	0	være lysvågen

Tabel 5: Kollokationsangivelser

Eksempler

Denne ”mangel” på kollokationsangivelser udjævner ordbogen i nogen grad ved hjælp af et relativt stort antal eksempelangivelser. Udvalget af eksempler er fornuftigt, de fleste illustrerer på udmærket vis både den semantisk-pragmatiske brug, den grammatiske brug og den kollokationelle brug. Det gælder fx for eksemplerne ved *ekskrementer*, *enbenet*,

foreslå og også de fleste andre i tabel 6². Kun i enkelte tilfælde er eksemplet noget intetsigende, fx ved *fikumdik* (det gælder dog også for eksemplet i sammenligningsordbogen):

² Tabel 6 er meget lang. Vi havde derfor overvejet at ”nøjes” med et udvalg af eksemplerne, men besluttede os for at vise eksempelangivelserne i hele deres udstrækning for endnu klarere at kunne påvise vores grundargument: Eksempler er yderst vigtige i en produktions- og i en dokumentationsordbog. I en produktionsordbog bør mængden af eksempler dog ikke bidrage til at formindske angivelsesmængden inden for andre endnu vigtigere – vigtigere for denne funktion – angivelsestyper som fx kollokationsangivelser. I en elektronisk ordbog vil et sådant argument falde bort.

Lemma	DDO	NET
ekskremitter	<ul style="list-style-type: none"> ✿ Der findes ca. 700.000 hunde i dette land, og de lægger dagligt ca. 30 tons ekskrementer på Danmarks jord (BerlT91) 	0
enbenet el. etbenet	<ul style="list-style-type: none"> ✿ Robert Kerrey, 48, senator fra Nebraska: Flot fyr og etbenet helt fra Vietnam-krigen (BT91) 	0
fikumdik	<p>(til betydning 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✿ jeg vidste godt, der var et eller andet fikumdik .. jeg er forberedt på alt fra hans side (DRTV-undh88) <p>(til betydning • (ofø))</p> <ul style="list-style-type: none"> ✿ Det er et ganske lille og særdeles besøgt sted uden for megen fikumdik (Inf95) 	Det forudsætter også, at regnskaberne afspejler virkeligheden. Disse ord skal ikke antyde, at de kirkelige regnskaber skulle være præget af fikumdik.
foreslå	<p>(til betydning 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✿ Det var dig selv, der foreslog, at jeg skulle finde et job, fordi vi har for få penge (FamJour90), Hvad med at køre en tur, foreslår han. – Jo, det kan vi da godt (CaBang89), Væggene i rådhusbutikken foreslås hvide (FarumNyt88) <p>(til betydning •)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✿ Rapporten foreslår .. at den danske miljøindustri skal udvikle sig til en international serviceindustri (DR-nyh91) 	0
forførelse	<ul style="list-style-type: none"> ✿ Heras forførelse af Zeus i XIV. sang er en kynisk udnyttelse af kvinders magtmiddel over for mænd (fagb-litt.92) 	0
fredfyldt	<ul style="list-style-type: none"> ✿ Jeg har lånt min fasters sommerhus i Hornbæk, hvor jeg påtænker at tilbringe en fredfyldt weekend (NiRoland-tegneser86) 	0
fremfald	<p>(til betydning 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> ✿ Afdelingen [tager] sig af undersøgelse og behandling af kvinder med vandladningsproblemer og problemer med nedsynkning og fremfald af livmoderen (hj.side, sygehus 2000) 	0

fæstning	<p>(til betydning 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ [Kronborg] var ved sin fuldførelse Nordens stærkeste fæstning og fornemste slot (Fakta88) <p>(til betydning • (ofø))</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ Den fælles asyl- og flygtningepolitik vil gøre Vesteuropa til en fæstning vendt mod den 3. verden (folder-pol.92) <p>(til betydning • (ofø))</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ 44 politifolk opgav i aftes at trænge ind i BZernes fæstning i Mindegade i Århus (BT90) <p>(til betydning 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ [med almanakken] opstod en helt ny fæstning af tiden – til papiret (fagb-hist.92d) 	0
gennemtrumfe	<ul style="list-style-type: none"> ☛ Amtsborgmester Kirsten Ebbensgård har fået gennemtrumfet nedlæggelse af Esbønderup Sygehus (BerlT90) 	0
guldtand	<ul style="list-style-type: none"> ☛ Hun lo højt med åben mund. Han kunne se en guldtand inde i hendes kæbe (TSkouH91) 	Til sidst stod jeg med en håndfuld guldtænder og broer og blev grebet af desperation, fordi tandlægen sagde, at tænderne ikke kunne klare flere reparationer.
havesyg	<ul style="list-style-type: none"> ☛ Han var havesyg, fanatisk egoistisk – og slesk (BerlT91) 	0
hjertedød ¹	<ul style="list-style-type: none"> ☛ hjertedød betyder uopretteligt ophør af hjertets funktion som pumpe (inf-med.85) 	Siden 1990 har vi haft to døds-kriterier i Danmark: hjertedød og hjernedød.
hjertedød ²	<ul style="list-style-type: none"> ☛ efter længere tids faste .. kan fasten gå ind i en farlig fase med risiko for pludselig hjertedød (Helse86) 	Resultaterne af transplantation af for eksempel nyrer fra hjernedøde er bedre end resultaterne af transplantation af nyrer fra hjertedøde.
illustre	<p>(til betydning 1)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ Jodle Birge har forrygende travlt, og det kan bedst illustreres ved, at han som ivrig jæger endnu ikke har været på andejagt (BT91) <p>(til betydning 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☛ Bogen er smukt illustreret med blide akvareller, der fint indfanger historiens stemning (BerlT91) 	0

iscenesætte	<ul style="list-style-type: none"> ✱ en af de allerførste forestillinger bliver ”Hamlet”, iscenesat af Peter Langdal (BerlT91) (til betydning • (ofø))) ✱ Tænk, hvis det var Bent, der havde iscenesat den kidnapning? (HaFoge87), Dette er det mest iscenesatte billede jeg længe har set, det er kunstigt og kedeligt (stil92, Golfkrigen). Var det en gigantisk iscenesat mediebegivenhed? (Samv91) 	<p>1. Lars von Trier bakkede ud af arbejdet med at iscenesætte ”Nibelungens Ring” i Bayreuth.</p> <p>2. Nazistiske propagandafilm viser, at det var muligt at iscenesætte, fordreje og manipulere virkeligheden.</p>
<i>kejserbusk</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ Afhængigt af vejret kan kejserbusken allerede begynde at blomstre i december! (BoBedre92) 	–
<i>klorid</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ Når metaller reagerer med saltsyre, dannes salte, som kaldes chlorider, f.eks. magnesiumchlorid $MgCl_2$ (skoleb-kem. 88c) 	0
<i>lemmingeffekt</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ de konstante deadlines, som man allerede har på radio og tv, vil føre til en slags lemmingeffekt, hvor man opsnapper de samme nyheder og ukritisk sender dem videre (artik-presse99) 	–
<i>lysvågen</i>	<ul style="list-style-type: none"> ✱ Gorm lå lysvågen og veludhvilet og strakte sig i lutter velvære (ErNerl87b) 	0

Tabel 6: Eksempelangivelser

DEN DANSKE ORDBOG har mange eksemplangivelser. De er stort set velvalgte. Alligevel havde det været bedre med flere kollokationer og færre eksempler, sml. hertil Malmgren (2004), som kritiserer den nyudkomne svenske konstruktionsordbog på lignende vis.

Kildeangivelser uden funktioner

Ordbogen kunne også have undladt disse eksemplers kildeangivelser, som ligeledes tager vigtig plads op og måske har ført til udeladelse af flere kollokationsangivelser. Kildeangivelser er en nødvendig del af det filologiske håndværk, men er de også det i leksikografien? Hvilken funktion har kildeangivelser som ”BoBedre92” efter eksemplet til lem-maet *kejserbusk*? Ikke nogen ved brug af ordbogen ved kommunikationsorienterede sammenhænge! Også funktionen i den vidensorienterede dokumentation er uklar. *Kejserbusk* er blevet brugt som ord og i denne sætning i tidsskriftet Bo Bedre i året 1992. Dokumentationsvær-

dien er ikke stor, hvis det ikke skal betyde, at ordet er typisk for litteratur om husets indretning. Kildeangivelsen er blot en videregivelse af en bestemt akademisk tradition, nemlig den filologiske. Vi har her endnu et belæg for indgangsteser og et svar på anmeldelsens titel: DEN DANSKE ORDBOG er først og fremmest en ordbog for akademikere; mere præcist for akademisk uddannede lingvister; folk i almindelighed vil snuble over de mange forkortelser og komplicerede opdelinger.

Ros

Set ud fra denne synsvinkel vil vi gentage den ros, som Pedersen (2004) også sluttede sin anmeldelse med, blot i en lidt anden formulering: Bedømmer man DEN DANSKE ORDBOG på dens egne betingelser, dvs. som en ordbog, der henvender sig til akademikere, først og fremmest lingvister, så kan man kun udtale sin respekt og anerkendelse.

Litteratur

- Bergenholtz, Henning/Joachim Mugdan 1984: Grammatik im Wörterbuch: von *ja* bis *Jux*. I: *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie V*, hrsg. von Herbert Ernst Wiegand. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 47–102.
- Bergenholtz, Henning/Ole Lauridsen 1991: Berücksichtigung und Einfluß der historischen Grammatik einschließlich der Wortbildung im Deutschen Wörterbuch. I: *Studien zum Deutschen Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm, Band I*, hrsg. von Alan Kirkness/Peter Kühn/Herbert Ernst Wiegand. Tübingen: Niemeyer, 265–297.
- Bergenholtz, Henning 1998: Das Schlaue Buch. Vermittlung von Informationen für textbezogene und textunabhängige Fragestellungen; i: *Symposium on Lexicography VIII. Proceedings of the Eighth International Symposium on Lexicography May 2–5, 1996 at the University of Copenhagen*; ed. by Arne Zettersten/Jens Erik Mogensen/Viggo Hjørnager Pedersen. Tübingen: Niemeyer, 93–110.
- Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang 2004a: Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes 33*, 149–178.
- Bergenholtz, Henning/Vibeke Vrang 2004b: Ny dansk ordbog i seks bind for sekretærer og forskere. I: *LexicoNordica 11*, 165–189.
- DDO = DEN DANSKE ORDBOG

- DEN DANSKE NETORDBOG = Henning Bergenholtz/Vibeke Vrang med bidrag af Lena Lund, Helle Grønborg, Maria Bruun Jensen, Signe Rixen Larsen, Rikke Refslund og Mia Johnson: *Den Danske Netordbog*. Database og layout: Richard Almind. 2002–2005.
- DEN DANSKE ORDBOG = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab/Gyldendal 2003–2005.
- DEUTSCHES WÖRTERBUCH = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Leipzig: Hirzel. 16 Bde. (in 32) 1854–1960, Quellenverzeichnis 1971. Nachdruck: Stuttgart: Deutscher Taschenbuch Verlag 1984.
- Kassebeer, Søren 2004: Professor angriber ambitiøs ordbog. I: *Berlingske Tidende*, 3.9.2004, side 5 i temadelen kultur.
- Lexer, Matthias von 1890: *Zur Geschichte der neuhochdeutschen Lexikographie*. Festrede zur Feier des dreihundert und achten Stiftungstages der Königl. Julius-Maximilians-Universität, gehalten am 2ten Januar 1890. Würzburg.
- Lorentzen, Henrik/Lars Trap-Jensen 2004a: Kommentarer til Henning Bergenholtz & Vibeke Vrang: Den Danske Ordbog imponerer og skuffer. I: *Hermes* 33, 179–192.
- Lorentzen, Henrik/Lars Trap-Jensen 2004b: Kommentarer til Henning Bergenholtz & Vibeke Vrang: Ny dansk ordbog i seks bind for sekretærer og forskere. I: *LexicoNordica* 11, 191–201.
- Malmgren, Sven-Göran 2004: En ny svensk konstruktionsordbok. I: *LexicoNordica* 11, 271–292.
- NET = DEN DANSKE NETORDBOG
- NLO = Henning Bergenholtz/Ilse Cantell/Ruth Vatvedt Fjeld/Dag Gundersen/Jón Hilmar Jónsson/Bo Svensén: *NLO. Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget 1997.
- Paul, Hermann 1895: Über die Aufgaben der wissenschaftlichen Lexikographie mit besonderer Rücksicht auf das Deutsche Wörterbuch. I: *Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen u. der historischen Classe der k. b. Akademie der Wiss. 1894*. München.
- Pedersen, Karen Margrethe 2004: [anmeldelse af Den Danske Ordbog]. I: *Danske Studier* 2004, 171–183.
- Raumer, Rudolf von 1863: Das deutsche Wörterbuch der Gebrüder Grimm und die Entwicklung der deutschen Schriftsprache. I: Rudolf von Raumer: *Gesammelte sprachwissenschaftliche Schriften*. Frankfurt a.M./Erlangen: Heyder & Zimmer, 331–362.
- Storjohann, Petra 2005: elexiko: A Corpus-Based Monolingual German Dictionary. I: *Hermes* 34, 55–82.

Henning Bergenholtz
professor
Center for Leksikografi
Handelshøjskolen i Århus
Fuglesangs Allé 4
DK-8210 Århus V
hb@asb.dk

Vibeke Vrang
cand.ling.merc.
Center for Leksikografi
Handelshøjskolen i Århus
Fuglesangs Allé 4
DK-8210 Århus V
vv@asb.dk